

ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ ਦਾ ਮਰਜ਼ ਪਛਾਨਣ ਵਾਲਾ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

- ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ -

ਕਵਿਤਾ ਅਹਿਸਾਸ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖੰਭ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਲਪ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਕੋਬੰਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵੀ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪ ਦੀ ਸਮਝ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਹਰ ਕਵੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕਵੀ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਕਥਾ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਵਿਤਾ ਤਣਾਅ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਪਾਤਰਾਂ, ਦੋ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਦੋ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਟੱਕਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲੋੜੀਂਦੀ, ਪਰ ਨਾਟਕ ਕਥਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਆਰੰਭ, ਮੱਧ ਅਤੇ ਸਿਖਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਟੱਕਰ ਰੂਪੀ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਅਮਿਤੋਜ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮੁੱਲਵਾਨ ਨਾਟਕ ਸਕ੍ਰਿਪਟਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਚਰਚਤ ਹੋਈਆਂ। ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਕਵੀ ਨਾਟਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡਾ. ਨੀਲਮ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਡਾ. ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਜਦੋਂ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਨਾਟਕਕਾਰੀ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਲਪ ਉੱਤੇ ਬਰਾਬਰ ਪਕੜ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਅਮੀਰ ਹੋਇਆ।

ਡਾ. ਸ਼ਹਿਰਯਾਰ, ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ, ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ, ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਜਿਹੇ ਨਾਮਵਰ ਕਵੀ ਨਾਟਕਕਾਰੀ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਨਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਵਿਨਾਟਕ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ। ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਉਡਾਣ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਿੰਡਾ ਨਾਟਕ ਵਾਲਾ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੂਹ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਉਧਾਰੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੜਤ ਕਾਵਿਕ ਹੈ, ਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਜੜਤ ਨਾਟਕੀ ਹੈ। ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਦਹਿਕਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਸੌਂਹਦੇ ਨਿੱਕੇ ਵਾਕ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸੰਖੇਪ ਝਾਕੀਆਂ, ਇੱਕੋ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਗਲੋਬਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉੱਤੇ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਅਨੇਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਕੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ, ਭਾਵੁਕ ਸੰਵਾਦ ਲਿਖਦਿਆਂ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ 'ਚ ਉਲਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਮੁਕਾਮ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਦਾਇਰਿਆਂ 'ਚ ਸੀਮਤ ਹੋ ਕੇ ਜਿਊਣਾ ਤੇ ਦਾਇਰਾ-ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮੂਹ-ਇੱਛਤ ਮੋੜ ਦੇਣਾ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ 'ਚੋਂ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਗੀ ਧੜੇ ਦਾ ਹਸਤਖਰ ਹੈ ਤੇ ਰਹੇਗਾ।

ਜਨਮ ਤੋਂ ਉਹ ਸਿਆਲਕੋਟੀਆ ਹੈ। ਉਂਜ ਉਹ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਜਗਤਪੁਰੀਆ ਹੈ। ਮੌਕਾ ਮੇਲ ਐਸਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ ਪਹਿਲੀ ਨੌਕਰੀ ਉਸ ਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਜਗਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਤਸੱਲੀ ਏਨੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ

ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਦੇ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਵੀ ਤੇ ਖੁਦ ਪੜ੍ਹਦਾ ਵੀ ਗਿਆ। ਜੇ.ਬੀ.ਟੀ., ਗਿਆਨੀ, ਬੀ.ਏ., ਐਮ.ਏ., ਬੀ.ਟੀ.ਡਿਗਰੀਆਂ ਉਸਦੀ ਝੋਲੀ ਡਿੱਗਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। 1967 'ਚ ਉਹ ਕੀਨੀਆਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਘੁੰਮਦਾ ਘੁੰਮਾਉਂਦਾ 1974 'ਚ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾ ਵੱਸਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਉਹ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। 1974 'ਚ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਨੇ 1976 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਖੇਡਿਆ। ਨਾਟਕ ਮਸ਼ੀਨੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਦਾ ਪਰਦਾ ਉਤਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ‘ਚ ਦੋ ਪਾਤਰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਨਾਮਕਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਿਰਫ “ਔਰਤ”, “ਮਰਦ” ਲਿਖਦਾ ਹੈ। “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਦੀ ਔਰਤ ਜਦੋਂ “ਮਰਦ” ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਇਹ ਕਹੋ ਸਦੀ ਬੀਮਾਰ ਬੜੀ
ਮੈਂ ਸਮਝਾਂ, ਦਿਲਕਸ਼ ਸੁਹਜ ਭਰੀ
ਕੀ ਇਸ ਦੀ ਅੱਖ ਯਰਕਾਨੀ ਹੈ?
ਜਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ ਹੈ?
ਜਾਂ ਕੋਣ ਬਦਲ ਨਗਿਆ ਵੇਖਣ ਦਾ?
ਜਾਂ ਕੀਮਤ ਬਦਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ?

“ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਦੀ ਜੋ ਚਿਤਰਕਾਰੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ 1974 'ਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ 2020 'ਚ ਉਸਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰੂਪ 'ਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਬੜੇ ਸੂਖਮ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ। ਅੱਜ ਵੀ ਜੋ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਲਕਸ਼ ਅਤੇ ਲੁਭਾਵਣਾ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਅੱਖ “ਯਰਕਾਨਪੁਣੇ” ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਣ ਬਦਲਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਕੀਮਤ ਬਦਲੀ ਹੈ? ਸਵਾਲ ਹਵਾ 'ਚ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। “ਚੌਕ ਨਾਟਕ”, “ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ”, “ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ”, “ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ”, “ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ” ਰਵੀ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਲਿਖਦਾ ਗਿਆ। ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਖੇਡਦੇ ਗਏ, ਪਰ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਉਸਦੇ ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਸਦੀਵੀ ਵਾਸਾ ਕਰ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਗਲਾ ਹਿੱਸਾ “ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ” ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਰੰਗਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦੀ ਸੁਰ 'ਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ:

ਦਰ ਤਾਂ ਹੈ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ
ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਵੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ।

ਰਵੀ ਸਦਾ ਹੀ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗਾਥਾ ਬਿਆਨਣ 'ਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਣਾ ਅਹਿਮ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਬਹਿਸ ਛੇੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਬਹਿਸ ਦਾ ਆਸ਼ਿਕ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਦਰਾਂ ਦੀ ਥਾਹ ਪਾਉਂਦੇ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਉਹ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਖੁਦ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਰਵੀ ਹੈ। ਤਪ ਤੇਜ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਭਰਾਤਾ!

ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੁਣਦਾ, ਆਪਣੀ ਕਹਿੰਦਾ, ਆਪਣੀ ਮੰਨਦਾ, ਆਪਣੀ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਕੁੱਲ ਲੋਕਾਈ ਪ੍ਰਤੀ ਫਿਕਰਮੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਦੇ ਤੀਜੇ ਪੜਾਅ ‘ਚ ਜਦ ਉਹ “ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ” ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਬਲੇ ਦੀਵਿਆਂ ਦੇ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ:

ਦੀਵੇ ਦੀਵੇ ਸੂਰਜ ਢੋਇਆ
ਇਹ ਚਿੰਤਨ, ਜਨ-ਚਿੰਤਨ ਹੋਇਆ
ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰਾ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਸੂਰਜ ਹੋਰ ਤਿਖੇਰਾ ਹੋਇਆ!

ਉਹ ਬਾਹਲਾ ਤਿੱਖਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ‘ਜਣੇ ਖਣੇ ਦਾ ਥੀਏਟਰ’ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਹਿਮਤ ਅਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ‘ਪਿਰਾਮਿਡਾਂ’ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੁਝ ਤਲਾਸ਼ਣ ਦਾ ਖਬਤ ਪਾਲ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਹ ‘ਚੱਕਵਯੂਹ’ ਦੇ ਦਾਅ ਪੇਚ ਗਲੋਬਲੀ ਵਰਤਾਰਿਆ ਨਾਲ ਮੇਚ ਕੇ ਕੁਝ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ‘ਮਖੌਣੇ’ ਪਾੜ ਸੁੱਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹਾਦਸਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ‘ਰਾਜਨੀਤੀ’ ‘ਚ ਉੱਗੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਜਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫੋਕਸ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੇ ਆਹਰ ‘ਚ ਹੈ:

ਰਾਜਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜੰਗਲ
ਨੇਤਾ ਜੰਗਲ ਦੀ ਸੰਤਾਨ
ਅਮਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਪਿਆਰ, ਮੁਹੱਬਤ,
ਢੂੰਡ ਰਹੇ ਸਭ ਮਨ ਦਾ ਹਾਣ!

‘ਮਨ ਦਾ ਹਾਣ’ ਰਵੀ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾਂ ਸਮੇਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਉਹ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਦਾ ਸ਼ੈਦਾਈ ਹੈ। ਉਹ ਸੱਜਰੀਆਂ ਪੌਣਾਂ ਮਗਰ ਭੱਜਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਦੇ ਵਹਿੰਦੇ ਝਰਨੇ ਨੂੰ ਡੀਕ ਲਾ ਪੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਰਿਸ਼ਤੇ ਮਹਿਕ ਜਿਉਂ ਵਿੱਚ ਹਵਾਵਾਂ
ਫੁੱਲ ਖਿੜਦੇ ਜਿਉਂ ਅੰਦਰ ਸਾਹਵਾਂ
ਜਦ ਜਦ ਰਿਸ਼ਤੇ ਮਨ, ਤਨ, ਦਿਲ ਤੋਂ
ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਲਈ ਉੱਠ ਖੜੋਏ
ਤਦ ਤਦ ਰੁਖ ਪਲਟੇ ਦਰਿਆਵਾਂ!

ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੱਕੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਹੱਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਮਾਜ ਹੱਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੁਖ ਪਲਟ ਦੇਵੇਗੀ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ।

ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ(ਸੰਪਰਕ: 98880 11096)

ਕਾਲਮ “ਰਾਸ ਰੰਗ” ਵਿੱਚੋਂ, “ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ”, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ, 8 ਅਗਸਤ, 2020

